

Naar een onderzoeksagenda voor immaterieel erfgoed

Kennisontwikkeling ten behoeve van het borgen van tradities

Sinds de UNESCO-conventie van het Immaterieel Erfgoed in 1996 in werking trad, is ook het wetenschappelijke onderzoek er naar sterk toegenomen, niet alleen naar conventie en werking, maar ook naar immaterieel erfgoed zelf dat met de nieuwe attenderende term ontdekt werd als een belangrijke vorm van erfgoed. Nederland ondertekende de UNESCO-conventie in 2012. Het wetenschappelijk onderzoek staat hierdoor in Nederland nog pas aan het begin, waarbij het ministerie van OCW aan kennisinstituut VIE (het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed) de opdracht meegaf 'een onafhankelijke kennisontwikkeling' te coördineren en stimuleren.¹ VIE organiseerde al enkele netwerkbijeenkomsten met universiteiten en onderzoeksinstellingen om samen te werken aan een onderzoeksagenda immaterieel erfgoed.² Wetenschappelijk onderzoek en reflectie op de immaterieel erfgoedpraktijk is voor VIE van belang om op een goede wijze zijn werk te kunnen doen in het ondersteunen van de gemeenschappen en het zichtbaar maken van het immaterieel erfgoed via onder meer de Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed in Nederland. Vanuit een bespreking van het onderzoek dat tot nu toe internationaal is verricht wil VIE in onderstaand overzicht de vanuit de praktijk relevante onderzoeksvragen in kaart brengen, om van hieruit samen met anderen een onderzoeksagenda te ontwikkelen.

Wetenschappers waren vanaf het begin betrokken bij de totstandkoming van de conventie. Ze werden onder meer geconsulteerd voor een wetenschappelijke onderbouwing van de gehanteerde concepten en benaderingswijzen, en openden zo het perspectief op een nieuwe manier van conceptualiseren van wat in een eerdere periode nog betiteld werd als 'traditional culture' of

- 1 <http://www.cultuursubsidie.nl/downloads%20OCW/Randvoorwaarden%20topinstituut%20immaterieel%20erfgoed%20en%20volkscultuur.pdf> Voor de wetenschappelijke functie van het nieuwe kennisinstituut zie het advies van de Raad voor Cultuur, <http://www.cultuur.nl/upload/documents/adviezen/Slagen-in-Cultuur.pdf>.
- 2 Voor een verslag van de eerste bijeenkomst zie: G. Kozijn, 'Kennisinstituut voor immaterieel erfgoed. Het belang van wetenschappelijk onderzoek', in: *Immaterieel Erfgoed 2:1, 2013, p. 46-47*.

zelfs 'folklore', met bijbehorende concepten als 'protection'.³ 'Folklore' werd vervangen door immaterieel erfgoed, 'protection' door het meer dynamische en toekomstgerichte 'safeguarding', waarin – in ieder geval in theorie – bevroren of 'folkloriseren' geenszins de bedoeling zijn. Laurajane Smith en Natsuko Akagawa, de inleiders van de invloedrijke bundel *Intangible Heritage* uit 2006, noemen het niet minder dan een 'conceptual shift', een nieuwe manier van erfgoedzorg met ook een grotere rol voor een benadering van onderop, een rol voor wat in de conventie 'gemeenschappen' worden genoemd.⁴

Inmiddels verscheen een reeks van bundels en overzichtswerken over werking en totstandkoming van de conventie.⁵ De bundel van Smith en Akagawa is er een voorbeeld van, waarin niet alleen de discussies in UNESCO zelf kritisch gevolgd en van commentaar worden voorzien, met een open oog voor mogelijke politieke factoren en omstandigheden die een rol zouden kunnen spelen in het proces, maar ook de praktijk van immaterieel erfgoed zelf, de 'productie' van erfgoed op lokaal niveau en de verschillende stakeholders die daarbij een rol spelen. Een nieuwe ontwikkeling is dat na het onderzoek naar de werking van de conventie op internationaal niveau nu ook het onderzoek begint naar de implementatie op landenniveau. Vaak gaat het nog om beschrijvende artikelen hoe men het in de afzonderlijke landen heeft aangepakt.⁶

- 3 W. van Zanten (ed.), Glossary Intangible Cultural Heritage, prepared by an international meeting of experts at UNESCO, 10-12 June 2002, <http://www.unesco.org/culture/ich/doc/src/00265.pdf>. Zie ook: W. van Zanten, 'Constructing New Terminology for Intangible Cultural Heritage', in: *Museum International* 56:1-2, 2004, p. 36-44. Zie: M. Jacobs, 'Rijmt etnologisch of volkskundig op eerlijk? Omgaan met de UNESCO-conventie (2003) voor het koesteren van Immaterieel Cultureel Erfgoed (I.C.E.)', in: *cULTUUR. Tijdschrift voor etnologie* 2/2005, p. 101-120.
- 4 L. Smith & N. Akagawa, 'Introduction', in: idem (ed.), *Intangible Heritage*. Londen/New York, 2009, p. 1-10, aldaar p. 2, met de kanttekening 'the jury, we believe, is still out on the degree to which this shift has actually occurred (...) but the Convention certainly seems to signal that (...) heritage (...) as a concept and a set of practices, needs to be not only broadened but redefined.'
- 5 Zie bijvoorbeeld, naast de bundel van Smith en Akagawa, enkele publicaties van L. Smith (o.a. *The Uses of Heritage*. Londen/New York, 2006 en bundels zoals T. Kono (ed.), *Intangible Cultural Heritage and Intellectual Property. Communities, Cultural Diversity and Sustainable Development*. Antwerpen, 2009; *Constructing Intangible Heritage* (ed. S. Lira & R. Amoëda (Barcelos, 2009) en *Safeguarding Intangible Cultural Heritage*, die in 2012 verscheen onder redactie van M. L. Stefano, P. Davis & G. Corsane (Woodbridge, 2012). Aan de twee laatstgenoemde bundels werkten ook Nederlandse wetenschappers mee, KIT-medewerker D. van Dartel, 'Inseparable elements of culture - tangible and intangible heritage in museums', in: *Constructing Intangible Heritage*, p. 183-200 en Reinwardt-medewerkers L. Meijer-van Mensch & P. van Mensch, 'Proud to be Dutch? Intangible Heritage and National Identity in the Netherlands', in: *Safeguarding Intangible Cultural Heritage*, p. 125-137. Een voorbeeld van een boek vooral gericht op uitleg van de conventie is de publicatie van H. Deacon, *The subtle power of intangible heritage*. Kaapstad, 2004.
- 6 Frankrijk is een goed voorbeeld, waarover de direct betrokkenen bij de implementatie berichten in de bundel *Safeguarding Intangible Cultural Heritage* maar ook in enkele publicaties in Frankrijk zelf. C. Hottin & S. Grenet, 'Reflections on the Implementation of the UNESCO 2003 Convention for the safeguarding of the Intangible Cultural Heritage in France', in: *Safeguarding Intangible Cultural Heritage*, p. 95-110. Zie ook een artikel van dezelfde C. Hottin, 'Entre ratification et inscriptions. La mise en œuvre d'une politique du patrimoine culturel immatériel en France (2006-2010)', in: *Terrain*, 2011,

Inmiddels is er een complete infrastructuur ontstaan voor wetenschappelijk onderzoek, ondersteund en gedragen door NGO's en onderzoeksinstituten en ook door enkele sleuteltijdschriften, zoals de *International Journal of Intangible Heritage*. Dit tijdschrift is, zoals de naam al aangeeft, gespecialiseerd in immaterieel erfgoed, in de afzonderlijke afleveringen worden vooral concrete case-studies belicht, naar concrete detailonderwerpen zoals, in 2013, 'Community' as a landscape of Intangible Cultural Heritage: Basho-fu in Kijoka, a Japanese Example of a Traditional Woven Textile and its Relationship with the Public'. Nog meer praktijk gericht is het internationale aan de UNESCO gelieerde ICH-NGO Forum, met het internettijdschrift *Heritage Alive*, aangestuurd door een Editorial Board, die alle continenten omvat inclusief Nederland (Albert van der Zeijden), en een platform wil zijn voor het internationaal uitwisselen van 'borginstechieken', van concrete voorbeelden van het safeguarden van immaterieel erfgoed. Het ICH-NGO-Forum werkt daarbij steeds nauwer samen met enkele bij de conventie betrokken wetenschappers, die zich hebben verenigd in het zogenoemde Researchers Forum, dat al enkele keren bijeenkwam en zich presenteerde met de bundel *Anthropological Perspectives on Intangible Cultural Heritage* (Berlijn, 2013).

Erfgoedstudies

Onderzoek naar de immaterieel erfgoedconventie wordt daarnaast verricht vanuit het perspectief van de nieuwe discipline erfgoedstudies. De IJslandse antropoloog Valdimar Hafstein uitte bijvoorbeeld kritiek op het door UNESCO gehanteerde lijstensysteem, dat als risico zou hebben dat er een schoonheidswedstrijd van wordt gemaakt, 'a cultural contest'. Volgens Hafstein is erfgoed altijd een proces van waardering, een manier om te bepalen wat landen of gemeenschappen waard vinden om te bewaren, maar leidt een lijstensysteem onvermijdelijk tot een proces van decontextualiseren en recontextualiseren. Zoals Hafstein het formuleert 'heritage and list are not unlike another; both depend on selection, both decontextualise their object from their immediate surroundings and recontextualise them with reference to other things designated or listed'.⁷ Dit proces van decontextualiseren en recontextualiseren is bij uitstek iets waarop vanuit erfgoedstudies wordt gereflecteerd. Inmiddels verscheen al een groeiend aantal kritische

nr. 57, p. 144-157. Op internet: Terrain [En ligne], 57 | septembre 2011, mis en ligne le 01 janvier 2014, consulté le 20 janvier 2014. URL : <http://terrain.revues.org/14390>; DOI: 10.4000/terrain.14390.

Zie ook een aflevering van het tijdschrift *Culture et Recherche*, nr. 127 (herfst 2012) met een themadossier 'Les nouveaux terrains de l'ethnologie', met een speciale katern over 'Patrimoine culturel immatériel'. Een internationale bundel vanuit Franstalig Canada is het boek *Les mesures de soutien au patrimoine immatériel*, dat voortborduurde op een internationale conferentie waarin Franstalig Canada het onderwerp voor zichzelf op de kaart wilde zetten door sprekers uit andere landen te vragen hoe zij het in het eigen land hebben aangepakt, met ondermeer verhalen over Brazilië, Frankrijk, België en Oostenrijk. A. Gauthier (ed.), *Les mesures de soutien au patrimoine immatériel*. Quebec, 2012.

7 V. Hafstein, 'Intangible heritage as a list. From masterpieces to representation', in: L. Smith & N. Akagawa (ed.), *Intangible Heritage*. Londen/New York, 2009, p. 93-111, aldaar p. 93.

gevalstudies, zoals onder andere de dissertatie van de Duitse etnoloog Markus Tauschek over de plaatsing van het carnaval in het Belgische plaatsje Binche op de internationale UNESCO-lijst, waarin hij het proces van waardering, waar het bij de conventie toch om gaat, nader analyseert en behandelt in haar politieke en maatschappelijke context.⁸ Richtinggevend was verder de bundel *Heritage Regimes and the State*, die verscheen onder redactie van Regina F. Bendix, Aditya Eggert en Arnika Peselmann. Volgens de auteurs van deze bundel heeft de immaterieel erfgoedconventie een nieuw *heritage regime* in het leven geroepen, met niet alleen nieuwe termen en begrippen, maar ook procedures en formulieren opgesteld door bureaucratische instituties die verantwoordelijk zijn voor de erfgoedzorg in een bepaald land.⁹ Aan erfgoed en erfgoedzorg zit altijd een politiek institutionele kant, waarop het interessant is te reflecteren.¹⁰ De kritische erfgoedstudies, belangrijk omdat ze de uitgangspunten van erfgoed en erfgoedbeleid tegen het licht houden, hebben als belangrijk publicatieforum het *International Journal for Heritage Studies*, met als chieft-editor de bekende erfgoedexpert Laurajane Smith. Het tijdschrift is bekend vanwege enkele invloedrijke themanummers, zoals bijvoorbeeld in 2010 over 'Heritage and Community Engagement: Collaboration or Contestation?', een voor de immaterieel erfgoedconventie zeer belangrijk thema.

In het internationale onderzoek keren steeds weer enkele namen terug: Toshiyuki Kono en Ahmed Skounti worden bijvoorbeeld regelmatig gevraagd voor expertmeetings in UNESCO-verband. Laurajane Smith, Chiara Bortolotto en Kristin Kuutma zijn enkele bekende onafhankelijke wetenschappelijke onderzoekers. Van hen schrijft Bortolotto vanuit een comparatief perspectief over de implementatie van de conventie op internationaal en nationaal niveau.¹¹ Kuutma, cultuurwetenschapper bij de Universiteit van Tartu in Estland, is ook praktisch actief, bijvoorbeeld in de delegatie van Estland bij diverse UNESCO-vergaderingen en reflecteert vanuit die ervaring kritisch op de immaterieel erfgoedpraktijk.¹²

8 M. Tauschek, *Wertschöpfung aus Tradition. Der Karneval von Binche und die Konstituierung kulturellen Erbes*. Berlin 2010 [Studien zur Kulturanthropologie / Europäischen Ethnologie, Band 3].

9 Global government 'generates a bureaucratic apparatus with actors responsible for interpreting and applying procedures emanating from conventions and treaties'. *Heritage Regimes and the State*, ed. by R. F. Bendix, A. Eggert & A. Peselmann. Göttingen, 2012 [Göttingen Studies in Cultural Property, Volume 6]. Over bureaucratisering zie met name M. Tauschek, 'The Bureaucratic Texture of National Patrimonial Policies', in: *Heritage Regimes and the State*, p. 195-212.

10 A. van der Zeijden, 'De politiek van immaterieel erfgoed', in: *Tijdschrift voor Geschiedenis* 124, 2011, p. 369-379. Hester Dibbits, Sophie Elpers en Peter Jan Margry schreven samen met Albert van der Zeijden de almanak *Immaterieel Erfgoed en Volkscultuur. Almanak bij een actueel debat*. Amsterdam, 2011. Dibbits is tegenwoordig verbonden als lector erfgoed aan de Reinwardt Academie en besteedt in haar onderwijs veel aandacht aan immaterieel erfgoed.

11 Zie bijvoorbeeld 'Le patrimoine culturel immatériel. Enjeux d'une nouvelle catégorie', Éditions de la Maison des sciences de l'homme, collection « Cahiers d'ethnologie de la France ». Parijs, 2011 en haar artikel 'L'Unesco comme arène de traduction. La fabrique globale du patrimoine immatériel', in *Gradhiva* 18, 2013, p. 50-73. Ze schreef ook over de implementatie van de conventie in Frankrijk en Italië.

12 Zie bijvoorbeeld K. Kuutma, 'Between Arbitration and Engineering: Concepts and Contingencies in the Shaping of Heritage Regimes', in: *Heritage Regimes and the State*, p. 21-38.

Thema's en onderzoeksvelden

In een kritische evaluatie van het tot nu toe verrichte immaterieel erfgoedonderzoek constateerden Harriet Deacon en Chiara Bortolotto een kloof tussen het meer theoretisch gerichte onderzoek in de traditie van *heritage studies* en het meer toegepaste onderzoek dat zich richt op wat je 'heritage management' zou kunnen noemen, gericht op het ontwikkelen van methoden en technieken ter ondersteuning van de erfgoedzorg.¹³ Naar de mening van VIE zijn beide vormen van onderzoek belangrijk.

In de bundel *Anthropological perspectives on intangible heritage* brengen de auteurs enkele kernthema's in kaart voor toekomstig onderzoek, 'Identifying Key Issues', waarbij ze onder andere noemen de noodzaak van reflexiviteit, de dynamiek van representatie en mediatie, cultural transmission, diversiteit en authenticiteit, en een aantal 'methodological issues' die verkend zouden moeten worden.¹⁴ Ook meer in de praktijk is er behoefte aan nader onderzoek. In het dagelijks werk van de *cultural broker* word je soms geconfronteerd met praktische vragen en dilemma's, die soms om een wetenschappelijk onderbouwde oplossing vragen. Het begint al met het in de conventie bewust vaag gehouden begrip 'community'. Wat is eigenlijk een gemeenschap en hoe kun je dat begrip in de praktijk hanteerbaar maken, bijvoorbeeld als je op zoek bent naar een gemeenschap die een traditie zoals Rosj Hasjana zou willen voordragen?¹⁵ Onderzoek is nodig, niet alleen naar sleutelbegrippen uit de UNESCO-conventie als 'gemeenschap', 'community-involvement', 'community-associations', 'safeguarding', en dan steeds in wisselwerking met de praktijk, maar ook naar praktische en principiële dilemma's die bij erfgoedzorg om de hoek komen kijken, zoals immaterieel erfgoed dat omstreden is (bijvoorbeeld Zwarte Piet) en waarbij allerlei ethische dilemma's om de hoek komen kijken. Kritische reflectie van buiten maar vooral ook van binnen, door cultural brokers die in de praktijk bij immaterieel erfgoedzorg zijn betrokken, is van groot belang. In de traditie van Richard Kurin verschenen al enkele publicaties, ook in Nederland.¹⁶

13 H. Deacon & C. Bortolotto (joint paper tijdens een ICH Researchers Forum in Parijs in 2012), 'Charting a way forward: Existing research and future directions for ICH research related to the Intangible Heritage Convention', op internet: <http://www.ichresearchers-forum.org/downloads/Deacon%20Bortolotto%20paper.pdf>.

14 'Annexe General Discussion: Identifying Key Issues', in: L. Arizpe & C. Amescua (ed.), *Anthropological Perspectives on Intangible Cultural Heritage*. Heidelberg/Londen/Dordrecht, 2013, p. 121-132.

15 M. Mout, 'Zien leidt tot denken, denken tot doen'. *Het waarborgen van Rosj Hasjana. De rol van culturele instellingen en joodse maatschappelijke organisaties*. Bachelor scriptie cultureel erfgoed, Reinwardt Academie, Amsterdam, 2012.

16 R. Kurin, *Reflections of a Culture Broker: A View from the Smithsonian*. Washington, 1997. Zelf schreef ik bijvoorbeeld enkele beschouwende artikelen over de rol van gemeenschappen in de immaterieel erfgoedconventie, over controversieel erfgoed, over de 'vererfgoedisering' van Allerzielen en over toerisme en immaterieel erfgoed. Zie onder meer A. van der Zeijden, 'Dilemma's en vraagpunten met betrekking tot immaterieel erfgoed. Het voorbeeld Allerzielen – Reflecties van een cultural broker', in: *Volkskunde* 113:3, 2012, p. 343-359. Te verschijnen: 'Cultural Tourism and Intangible Heritage: A Critical Appraisal and Practical Guidelines', in: W. Munsters & M. Melkert (ed.), *Anthropology as a driver for tourism research*. Antwerpen, 2015.

Geredeneerd vanuit de praktijk kom ik tot de volgende thema's waar vanuit de UNESCO-visie op immaterieel erfgoed behoefte is aan kennis:

- Kennis samenhangend met identificatie en documentatie van immaterieel erfgoed;
- Kennis samenhangend met behoud en bescherming van immaterieel erfgoed; (safeguardingsmethodieken);
- Kennis over de dragers van immaterieel erfgoed en over de sector, clubs en organisaties die zich bezighouden met levensvatbaarhouden van bepaalde vormen van immaterieel erfgoed, meestal vrijwilligersorganisaties (*community associations* in het UNESCO-taalgebruik);
- Kennis over culturele transmissie en educatie;
- Kennis over migratie, diversiteit en uitwisseling in samenhang met immaterieel erfgoed;
- Kennis die je in staat stelt om te doen aan *capacity building* van de *communities*;
- Kennis en reflectie over de werking van de conventie in de praktijk;
- Kennis en reflectie op beleid, bijvoorbeeld op de rol van overheden en erfgoedinstellingen, meer in het bijzonder over de rol van erfgoedinstellingen als *cultural brokers*, als culturele makelaars.¹⁷

Onderstaand overzicht van enkele relevante aandachtsgebieden is geschreven vanuit het perspectief van het VIE, dat in de praktijk bezig is met immaterieel erfgoedzorg in Nederland.

Aandachtsgebieden

1. Documenteren, inventariseren en borgen

Met de ratificatie van de UNESCO-conventie heeft Nederland de verplichting op zich genomen het immaterieel erfgoed binnen de eigen landsgrenzen te inventariseren en te documenteren. Natuurlijk zijn hier verschillende methodes voor. In de toolkit van UNESCO zelf is een uitvoerige brochure opgenomen over 'Identifying and Inventorying Intangible Cultural Heritage', met als belangrijkste verplichting dat bij deze inventarisaties de bevolking zelf actief betrokken wordt, passende bij de bottom up benadering van de conventie.¹⁸ Vanuit het toekomstgerichte perspectief van de UNESCO-conventie is het belangrijk om altijd de verschillende betrokken partijen en stakeholders in beeld te brengen, het zijn deze groepen die bouwen aan hun tradities. Wetenschappers kunnen helpen bij het inventariseren. Welke typen van documenteren, inventariseren en borgen werken het best? En aan wat voor soort onderzoek is binnen de gekozen systematiek behoefte?

In Nederland – en trouwens ook in Vlaanderen – is gekozen voor een voordracht systeem, waarin gemeenschappen zelf het eigen immaterieel erfgoed naar voren kunnen brengen. Dit is praktisch en handig, omdat

17 Vergelijk M. Jacobs, J. Neyrinck & A. van der Zeijden (eds), *Brokers, Facilitators and Mediation. Critical Success(f)actors for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage*, themanummer *Volkskunde*, 115:3, 2014.

18 <http://www.unesco.org/culture/ich/doc/src/01856-EN.pdf>

deze zelfde groepen vervolgens ook aan de slag gaan met het 'safeguarden' van de eigen traditie. Het eigenlijke doel van de conventie is immers niet inventariseren en documenteren, maar 'safeguarden'. Dit 'model', als je het zo mag noemen, werkt echter niet vanzelf. Omdat gestreefd wordt naar een zo breed mogelijke diversiteit, is het soms nodig om te kiezen voor een actieve benaderingswijze van groepen die zich niet automatisch aangesproken voelen door het erfgoedvertoog van UNESCO: jongeren, etnische culturen, stedelijke culturen vergen soms andere benaderingswijzen en mogelijk meer experimenteel onderzoek. Wetenschappers kunnen een belangrijke rol spelen in het ontwikkelen van inventarisatietechnieken, waarbij het de uitdaging is om een top down perspectief te combineren met een 'bottom up approach'. Actieve betrokkenheid van de gemeenschappen zelf is immers nodig, zonder wiens 'prior and informed consent' immaterieel erfgoed niet goed mogelijk is. Alternatieve mogelijkheden van inventariseren kunnen ook leiden tot een genuanceerder beeld. Welke tradities werden tot nu toe voorgedragen voor de Nationale Inventaris (en welke juist niet)? Het gaat er om gemeenschappen op een democratische wijze te betrekken bij het proces van waardering en erfgoedzorg.

In Overijssel was er al een pilotproject, waarin met name veel aandacht was voor het immaterieel erfgoed zonder organiserend comité erachter, dat in informeel groepsverband tot stand komt, tradities zoals 'naoberschap' maar ook vormen van informeel immaterieel erfgoed in de stad.¹⁹ Het zogenoemde informele erfgoed stelt je voor vragen als: zijn er partijen die dergelijke tradities willen voordragen, een erfgoedzorgplan schrijven en ook zorgen voor de uitvoering ervan? Welke partijen kunnen een dergelijke informele traditie vertegenwoordigen, wie kan zich bijvoorbeeld verantwoordelijk stellen voor een traditie als 'beschuit met muisjes'? Maar ook: leidt het UNESCO- model van erfgoedgemeenschappen in dit geval niet tot onoplosbare problemen of onwenselijke ontwikkelingen, waarbij partijen iets gaan sturen dat eigenlijk informeel zou moeten blijven?

Ook de meer technische kanten van documenteren behoeven aandacht. De Leidse antropoloog Wim van Zanten heeft ooit de films geanalyseerd die samen met de internationale voordrachten bij UNESCO zijn ingediend. Voor Van Zanten is het duidelijk: goede films zijn vanuit UNESCO- perspectief films waarbij de gemeenschappen en hun tradities zelf centraal staan. Hij zet zich af tegen gelikte films, die vooral ogen als toeristische folders waarmee landen zich willen profileren.²⁰ In methodologisch opzicht valt er van alles te zeggen over het gebruik van film bij het documenteren van immaterieel erfgoed. De Duitse antropoloog en filmmaker Thorolf Lipp is de initiatiefnemer van een groot internationaal wetenschappelijk project met als titel 'Medializing

19 <http://www.traditiesinoverijssel.nl/node/20>

20 W. van Zanten 'The relation between communities and their living culture as represented by audiovisual files', First biennial meeting of the forum of ICH-researchers – the implementation of UNESCO's intangible heritage convention. La Maison des Cultures du Monde, Paris, 3 June 2012.

Intangible Cultural Heritage'.²¹ De grote paradox is hoe je immaterieel erfgoed kunt 'vastleggen' en tegelijk ook levend houden.

Daarnaast speelt de kwestie van presentatie en representatie, door wie en voor wie? Zelfs de technische kant behoeft reflectie: kennis over cameravoering, de rol van geluid, *voice over* technieken of, mogelijk het belangrijkste, het op een goede wijze monteren van een film. Het filmen van immaterieel erfgoed vergt inderdaad diverse vaardigheden waarop het belangrijk is te reflecteren.

Inventariseren en documenteren is altijd het begin. Vervolgens is het van belang om aandacht te besteden aan het ontwikkelen van borgingstechnieken. Het borgen van een ambacht vergt andere technieken dan het borgen van een traditie als Driekoningen. Bij een ambacht dien je bijvoorbeeld aan de documentatie kant onderzoek te doen naar de technieken en de vaardigheden die met de uitoefening van een ambacht verbonden zijn en dus te werken aan een goede opleidingsstructuur voor ambachtslieden. Maar aan de andere kant dien je ook na te denken over de markt voor het ambacht waarbij werken aan product vernieuwing bijvoorbeeld een belangrijk desideratum kan zijn. Een traditie als Driekoningen vergt een bezinning op de toekomst van een van oorsprong religieus feest in een ontkerkelijkende samenleving. Wat zijn kritische succesfactoren voor een religieuze traditie om te overleven? In Nederland lijkt de trend: een meer algemene invulling geven aan je traditie, zodat die ook van betekenis kan zijn voor mensen van buiten de godsdienst.²² In Utrecht borduurt het Sint-Maarten Beraad bijvoorbeeld voort op het principe van delen en organiseert men bijvoorbeeld jaarlijks op het Domplein een maaltijd voor daklozen. Daarnaast wordt een prijs uitgereikt voor de beste mantelzorger, actueel gezien het huidige debat rondom de zorg in Nederland en tegelijk voortbordurend op de traditie van Sint-Maarten, die immers zijn mantel in tweeën sneed om de armen te helpen.

2. Onderzoek naar 'cultural transmission'

In de bundel *Anthropological Perspectives on Intangible Cultural Heritage* wordt de problematiek van 'cultural transmission' aangeduid als één van de belangrijke 'key issues' in relatie met de immaterieel erfgoedconventie. De antropologen van *Anthropological Perspectives* geven een actieve invulling aan het proces van doorgeven en acculturatie. Ze bepleiten onderzoek

21 T. Lipp, 'Materialising the Immaterial. On the paradox of medialisering intangible cultural heritage', in: Britta Rudolf e.a., *Understanding heritage: paradigms in heritage studies*. Bonn, 2011. Sheenagh Pietrobruno is bezig met een boek over het digitaal archiveren van immaterieel erfgoed. In een artikel voor het *International Journal of Heritage Studies* (2013) belicht ze de rol van YouTube, S. Pietrobruno, 'Between narratives and lists: performing digital Intangible Heritage through global media', in: *International Journal of Heritage Studies* 21, 2013, p. 1-18.

22 A. van der Zeijden, 'Spiritual renewal and the safeguarding of religious traditions in the Netherlands', in: *Heritage Alive*, gepubliceerd op internet 22 april 2014. <http://www.ichngoforum.org/spiritual-renewal-and-the-safeguarding-of-religious-traditions-in-the-netherlands/>

naar hoe het proces van transmissie daadwerkelijk plaatsvindt.²³ Enkele specifieke thema's en onderzoeksonderwerpen lichten ze er speciaal uit. Een interessant onderzoeksveld is bijvoorbeeld de transitie van een rurale naar een meer verstedelijkte samenleving en wat dit betekent voor het doorgeven van immaterieel erfgoed. Wat gebeurt er bijvoorbeeld met oude agrarische tradities rondom de oogst? Verliezen die niet automatisch aan betekenis in een verstedelijkende samenleving? Wat betekent het voor het levensvatbaar houden van deze tradities? Zullen zij niet automatisch verdwijnen of is het mogelijk dat nieuwe betekenissen worden gevonden? Toen Nederland industrialiseerde werd bijvoorbeeld gezocht naar een nieuwe invulling van het oude ritueel van de Bid- en Dankdag. De bid- en dankdag werd uitgebreid tot een Bid- en Dankdag voor Gewas *en Arbeid*, beter aansluitend bij de industrialiserende samenleving en zijn fabrieksarbeiders. Tegenwoordig stellen sommigen dat, als Dankdag wil overleven, het typisch protestantse karakter dient te worden losgelaten. Een voorstel is bijvoorbeeld om van het feest een bezinning te maken op wat we eten, een bezinning op voedsel en natuur, iets waarvoor misschien zelfs commerciële partijen in de voedselketen geïnteresseerd zouden kunnen zijn.²⁴ Dat de onderzoekers van de bundel *Anthropological perspectives* speciaal aandacht vragen voor de overgang van een rurale naar een verstedelijkte samenleving is geen toeval. Het thema is nauw verweven met de ontstaansgeschiedenis van de volkskunde als wetenschappelijke discipline, die in een veranderende, moderniserende samenleving aandacht vroeg voor de verdwijnende tradities van het platteland, zoals ook nu nog de UNESCO-conventie zelf een antwoord wil formuleren op het proces van modernisering en globalisering. In feite gaat het natuurlijk om een bredere vraag: hoe ga je om met tradities in een veranderende samenleving, waarbij niet alleen de overgang van ruraal naar verstedelijkt maar ook de veranderingen naar een multi-etnische samenleving in een globaliserende wereld de aandacht vragen. De feestcultuur van nieuwe etnische groepen is een onderwerp dat Nederlandse onderzoekers al op de agenda hebben geplaatst.²⁵ Hoe kun je recht doen aan dynamiek en uitwisseling over en weer? En, misschien nog interessanter, in hoeverre is er ruimte voor allerlei hybride vormen van erfgoed, waarover de Indiase antropoloog Arjun Appadurai interessante dingen heeft gezegd in zijn reflecties op het proces van globalisering?²⁶ Hier in Nederland was er in de Toetsingscommissie enige discussie over de voordracht van Henna voor de

23 'Concept, practices and emotions from the past do not suddenly 'happen' in people, they entail a long process where they circulate among generations and peers, being appropriated by individuals and groups who actively acquire and transform them': *Anthropological perspectives on intangible cultural heritage*, p. 127.

24 A. van der Zeijden, 'Seizoenen als immaterieel erfgoed. UNESCO en de vermarkting van seizoensteesten', in: *Immaterieel Erfgoed* 2:2, 2013, p. 20-25.

25 Zie I. Stengs (ed.), *Nieuw in Nederland. Feesten en rituelen in verandering*. Amsterdam, 2012.

26 A. Appadurai, *Modernity At Large: Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis, 1996. Volgens Peter Burke is hybriditeit een wezenskenmerk van alle cultuur. P. Burke, *Cultural Hybridity*. Cambridge, 2009.

Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed. Welke vorm van Henna wil men eigenlijk beschermen: de Turkse, de Marokkaanse of misschien de Indiase vorm? Hoe is de traditie eigenlijk veranderd in Nederland en is er sprake van allerlei interessante mengvormen? Het proces van globalisering, in samenhang met diversiteit en hybriditeit, zou wel eens een van de belangrijkste uitdagingen kunnen zijn voor de UNESCO-conventie.

Over het doorgeven van tradities wordt de laatste jaren veel geschreven, waarbij tradities niet langer louter en alleen op deconstruerende wijze worden beschreven, 'the politics of traditionalism', maar nu ook 'the problem of tradition' zelf in toenemende mate wordt verkend. 'What is tradition when it is not invented?' is een prikkelende vraag, die centraal staat in de bundel *Questions of Tradition*.²⁷ Maar dan wel op een nieuwe manier waarin niet de persistentie van 'oude' tradities centraal staat maar veeleer wordt ingezoomd op het proces van doorgeven, dat geïnterpreteerd wordt als een dynamisch proces van toe-eigening en acculturatie, waarin de 'ontvanger' een minstens zo belangrijke rol speelt als de 'doorgever'.²⁸ Doorgeven is niet simpelweg te beschouwen vanuit een topdown perspectief, met willoze recipiënten. Tradities krijgen steeds nieuwe functies en betekenissen, en ook in dit opzicht gaat het dus om een actief proces.

Daarnaast vraagt de bundel *Anthropological perspectives* de aandacht voor nog enkele specifieke meer praktische perspectieven voor onderzoek, bijvoorbeeld de rol van educatie, die nader geanalyseerd zou moeten worden.²⁹ Natuurlijk is dit een belangrijk punt. In de erfgoedzorgplannen bij veel van de voordrachten voor de Nationale Inventaris zijn nogal vaak educatieve projecten opgenomen om een jongere generatie warm te maken voor de eigen traditie. Het accent ligt vaak op specifieke projecten maar je zou ook meer in het algemeen kunnen nadenken over hoe je immaterieel erfgoed een plaats kan geven in de doorlopende leerlijn. Het interessante verschil tussen immaterieel erfgoed en geschiedenis is dat het bij tradities weliswaar gaat over gewoonten en gebruiken met een wortel in het verleden maar toch vooral cultuur van hier en nu is. Immaterieel erfgoededucatie is dan ook meer dan alleen het leren van historische feiten over het verleden, het gaat juist om leerlingen handreikingen te geven hoe ze tradities een plaats kunnen geven in hun eigen leven. Het onderzoek hiernaar moet eigenlijk nog starten. Wat zijn interessante methodieken en onderwijsvormen?

27 M. Salber Phillips, 'What is tradition when it is not invented? An historiographical introduction', in: M. Salber Phillips & Gordon Schochet (ed.), *Questions of Tradition*. Toronto, 2004, p. 3-29.

28 Zie het klassieke artikel van W. Frijhoff, 'Toeëigening: van bezitsdrang naar betekenisgeving', in: *Trajecta* 6:2, 1997, p. 99-118.

29 'Analyse the role of educators in school systems in the transmission of intangible cultural heritage. Point to visible contradictions among different repertoires of transmission'. Zie 'Annexe. General Discussion: Identifying Key Issues', in: *Anthropological Perspectives on Intangible Cultural Heritage*, p. 121-132, aldaar p. 127.

3. Reflectie op het proces van ‘vererfgoediseren’

Volgens UNESCO spelen wetenschappers een rol bij het documenteren, identificeren en inventariseren van immaterieel erfgoed, maar ook bij het ontwikkelen van onderzoeks- en safeguardingstechnieken. Maar er is ook behoefte aan meer reflectief gericht onderzoek naar processen van waardering. Wat is de waarde en functie van erfgoed voor een samenleving, hoe krijgen deze waarderingsprocessen feitelijk invulling en wie en welke betrokken partijen zijn er bij betrokken? Het veld is tot nu toe nauwelijks ontgonnen, maar kent vele verschillende dimensies, van het onderzoek naar lokale processen van betekenisgeving en waardering tot en met nationale en internationale toe-eigeningen en instrumentaliseringen. Het gaat, zoals het *International Journal of Heritage Studies* het formuleert, om ‘the nature and meaning of heritage as well as its links to memory, identities and place’ en niet alleen de politiek maar ook de ‘cultures, management, and economics of heritage’.³⁰

Sommigen, zoals erfgoedcriticus David Lowenthal, hekelden de politieke en commerciële instrumentalisering van erfgoed.³¹ Anderen wezen juist op een proces van democratisering, waarbij deskundigen niet langer het alleenrecht hebben om te bepalen wat van waarde is.³² In zekere zin is de immaterieel erfgoedconventie een voorbeeld van dit laatste, een interessant experiment in *community involvement*, dat breder speelt dan alleen in de immaterieel erfgoedconventie. Ook musea experimenteren immers met vormen die moeten leiden tot een grotere betrokkenheid vanuit het publiek en de gemeenschappen.³³

Natuurlijk is er sprake van politiek en commercieel gebruik van erfgoed. Internationaal wordt bijvoorbeeld het toerisme vaak genoemd als grote dreiging en wordt gevraagd om garanties tegen ‘over commercialisation’ van tradities.³⁴ De conventie wordt soms ook politiek gebruikt, voor nationale of nationalistische doeleinden, zoals de Franse antropoloog Jean-Louis Tornatore liet zien in zijn onderzoek naar de voordracht van de Franse gastronomie voor de internationale UNESCO-lijst, nadrukkelijk door de Franse regering naar

30 http://www.tandfonline.com/action/journalInformation?show=aimsScope&journalCode=rjhs20#.UuZgYxDb_X4

31 D. Lowenthal, *The Heritage Crusade and the Spoils of History*. Cambridge, 1998.

32 R. Samuel, *Theatres of Memory. Volume I: Past and Present in Contemporary Culture*. Londen/New York, 1994. Voor een interessante recente appreciatie van het werk van Samuel zie: K. Gentry, ‘“The Pathos of Conservation”: Raphael Samuel and the politics of heritage’, in: *International Journal of Heritage Studies* 2014. DOI: 10.1080/13527258.2014.953192, http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13527258.2014.953192#.VM9J4Z2G_g9

33 V. Golding & W. Modest (ed.), *Museums and Communities; curators, collections and collaboration*. Londen, 2013. Inleidend en meer algemeen over de verschuiving van experts naar publiek zie M. Halbertsma & M. Kuipers, *Het erfgoeduniversum. Een inleiding in de theorie en praktijk van cultureel erfgoed*. Bussum, 2014, met name hoofdstuk 9 en 10.

34 A. van der Zeijden, ‘Cultural Tourism and Intangible Heritage: A Critical Appraisal and Practical Guidelines’, in: W. Munsters & M. Melkert (ed.), *Anthropology as a driver for tourism research*. Antwerpen, 2015.

voren geschoven om zich er als land nadrukkelijk niet alleen politiek maar ook economisch mee te kunnen profileren.³⁵

Ook het al genoemde erfgoedregime vraagt natuurlijk om aandacht. Formulieren voor een erfgoedlijst leiden onvermijdelijk tot een proces van formalisering, en de consultants van VIE moeten zich altijd bewust zijn van een mogelijk al te sturende invloed, die al begint met de omschrijving van de traditie en met de vraag naar de gemeenschap die een dergelijke voordracht kan doen.

Formalisering kan afbreuk doen aan de traditie, ook los van de UNESCO-conventie. De Meidenmarkt in Schoorl, niet op de inventaris, is een goed voorbeeld waarbij de Noord-Hollandse gemeente Bergen de overlast die de ongeorganiseerde Meidenmarkt altijd veroorzaakt probeerde in te dammen door er een georganiseerd festijn van te maken, georganiseerd door een evenementenorganisator, met hekken en met toegangskarten en met een strikt anti drank- en drugsbeleid. In termen van openbare orde was het een groot succes: aan de overlast was een einde gemaakt, alleen... er kwam niemand van de jongeren meer op af. Reden genoeg voor de burgemeester om terug te keren naar het ongeorganiseerde karakter van het festijn. Een vergelijkbare ontwikkeling zou zich ook kunnen voordoen met het Vreugdevuur in Scheveningen, dat inmiddels wel op de Nationale Inventaris staat. Binnen de gemeente Den Haag wordt het feest gedoogd, er hoeft geen vergunning voor te worden aangevraagd. Tegelijk is de gemeente beducht voor mogelijke milieuoverlast en is bij zo'n groot festijn natuurlijk ook de kwestie van orde en veiligheid in geding. De gemeente zoekt naar een verdere professionalisering van het festijn, zonder het spontane karakter te niet te doen. Een erfgoedzorgplan biedt voor de gemeente een mogelijk kader en opstap om na te denken over de problematiek rond de vreugdevuren.

Gezien het centrale belang dat UNESCO toekent aan de gemeenschappen, is het interessant om het erfgoediseringsproces te onderzoeken van onderaf. Wie voelt zich aangetrokken tot het UNESCO immaterieel erfgoed discours, en wie niet? Wanneer organiseren mensen of 'gemeenschappen' zich rondom bepaalde vormen van erfgoed? Wat betekent plaatsing op de nationale inventaris voor een traditie? Draagt het bij aan een proces van *empowering* van onderaf? En zijn er soms ook dilemma's?

De woonwagencultuur is een interessant voorbeeld. De Vereniging behoud woonwagencultuur had een duidelijke politieke intentie met haar voordracht voor de Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed in Nederland: namelijk het tegengaan van het uitsterfbeeld door gemeenten. Met de

35 J.-L. Tornatore, 'Anthropology's Payback: "The Gastronomic Meal of the French". The Ethnographic Elements of a Heritage Distinction', in: *Heritage Regimes and the State*, 341-363. Ook in de discussie rondom het mogelijk internationaal voordragen van Nederland voor de internationale lijsten speelt de profileringsdrang van landen soms onderhuids een rol, zoals bijvoorbeeld in enkele passages in de adviesaanvraag die het ministerie van OCW heeft voorgelegd aan de Raad voor Cultuur en waarin het belangrijk wordt genoemd dat voor de thema's die Nederland zou kunnen voordragen wordt gekozen voor voorbeelden van immaterieel erfgoed 'waarmee het ICE van het Koninkrijk der Nederlanden internationaal optimaal wordt geprofileerd (...) met welke verhalen en beelden wil Nederland zich onderscheiden?'

consulenten van VIE werd lang gesproken over de voordracht, niet alleen over het politieke gebruik van de conventie, die toch eerst en vooral over erfgoedzorg moet gaan, maar ook over welk erfgoed nu eigenlijk beschermd moet worden. Een formulier vergt een duidelijke omschrijving van de traditie en ook een realistisch erfgoedzorgplan. Voor de woonwagenmensen hangt alles met elkaar samen: vandaar dat gekozen werd voor de overkoepelende term 'woonwagencultuur', een term die, om het tastbaar te maken, op verzoek van de consulenten en de toetsingscommissie werd uitgesplitst in afzonderlijke elementen, met als meest specifieke uiting de wooncultuur. De activiteiten van de Vereniging zijn ondertussen vooral gericht op het tegengaan van het uitsterfbeleid en veel minder op het zichtbaar maken en doorgeven van de tradities zelf. Dit is heel begrijpelijk vanuit het perspectief van de Vereniging tot behoud, voor wie het uitsterfbeleid het eerste grote knelpunt is dat uit de weg moet worden geruimd wil er überhaupt toekomst zijn voor de woonwagencultuur in Nederland. Zij gebruikten de plaatsing op de inventaris om er rechten aan te ontleen in concrete procedures tegen gemeentelijk uitsterfbeleid. In die zin droeg de conventie bij aan een vorm van *empowerment* van onderop, zeker één van de doelstellingen van UNESCO. Maar is de conventie ook bedoeld voor dit soort individuele juridische procedures? Ook andere bedreigde tradities gebruiken de conventie soms op deze wijze. Momenteel is er bijvoorbeeld veel discussie over vuurwerk, en dan met name de overlast die het veroorzaakt. Er zijn er al die pleiten voor een algeheel verbod op consumentenvuurwerk. Voorstanders willen plaatsing op de inventaris mogelijk gebruiken om een dergelijk verbod onmogelijk te maken. *Cultural brokers* moeten zich bewust zijn dat er altijd sprake is van wat je een politiek van het immaterieel erfgoed zou kunnen noemen.³⁶

Erfgoed zet mensen in beweging, waarbij het interessant is dat meningen ook kunnen verschillen wat leidt tot de vraag hoe hiermee om te gaan vanuit het perspectief van de UNESCO- conventie. Zwarte Piet is een goed voorbeeld van strijd om erfgoed, waarbij verschillende interpretaties van het verleden botsen.³⁷ Voor de een is Sinterklaas vanouds een onschuldig kinderfeest, waard om te behouden. Voor de ander staat Zwarte Piet symbool voor discriminatie en uitbuiting, ook weer onder verwijzing naar het verleden, dit keer naar het Nederlandse slavernijverleden. Voor beiden is geschiedenis belangrijk, men verwijst alleen naar andere geschiedenissen. De strijd is er ook los van de UNESCO-conventie en was er trouwens al lang vóór dat Nederland de UNESCO-conventie ondertekende. Maar de UNESCO-conventie zorgde wel voor een nieuw momentum en handvat, die de discussie mogelijk in een stroomversnelling bracht.

Erfgoed doet iets met tradities. Het is onderdeel van een breder proces van waardering, voor velen een officiële manier van erkenning, die nog eens onderstreept wordt door de officiële ondertekening van een certificaat. Voor

36 A. van der Zeijden, 'De politiek van immaterieel erfgoed', in: *Tijdschrift voor Geschiedenis* 124, 2011, p. 369-379.

37 A. van der Zeijden, 'Dealing with Black Pete. Media, Mediators and the Dilemmas of Brokering Intangible Heritage', in: Jacobs e.a., *Brokers, Facilitators and Mediation*, p. 349-360.

veel tradities opent plaatsing deuren die voorheen mogelijk gesloten waren. Voor andere tradities leidt het tot debat, en het is de vraag of dit erg is. Hoe je het wendt of keert: plaatsing op de inventaris leidt onafwendbaar tot een proces van formalisering. Versterkt de UNESCO-conventie vormen van politieke instrumentalisering van bovenaf, zoals bijvoorbeeld blijkt uit onderzoek van de Franse antropoloog Tornatore? Of draagt het juist bij aan *empowering* van onderop? Geeft het lokale groepen een kans om een rol te spelen in beheer en behoud van het eigen erfgoed? De snelle toename van het aantal voordrachten voor de Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed in Nederland wijst er op dat de UNESCO-benadering blijkbaar voorziet in een behoefte en lokale gemeenschappen een kader biedt om na te denken en te werken aan een toekomst voor het eigen erfgoed.

Een speciaal aandachtsveld is nog de relatie tussen materieel en immaterieel erfgoed. Niet omdat immaterieel erfgoed het verhaal achter het materieel erfgoed zou leveren – natuurlijk is dat zo – maar dit is vanuit immaterieel erfgoedperspectief niet het belangrijkste,³⁸ maar vooral omdat materieel en immaterieel erfgoed soms onontwarbaar met elkaar verbonden zijn. Tradities spelen zich altijd af in een bepaalde ruimte, en vaak is er ook sprake van het gebruik van historische voorwerpen. Een religieuze processie neemt bijvoorbeeld altijd een bepaalde route met als vast eindpunt bijvoorbeeld het plaatselijke processiepark. In de processie worden kostbare reliekhouders meegedragen. Safeguarding van de processie vraagt ook om safeguarding van de culturele ruimte waarin de processie plaatsvindt en van de voorwerpen die letterlijk als gebruiksvoorwerpen worden gebruikt (iets waarvan een museummedewerker misschien zou gruwen). Hoe kan je erfgoedzorg in dit soort voorbeelden op een geïntegreerde manier aanpakken? Daarbij is het ook interessant om vergelijkend onderzoek te doen naar hoe immaterieel en materieel erfgoed worden beschermd. Zijn er overeenkomsten en misschien ook principiële verschillen?

Uitbouw wetenschappelijke infrastructuur

Onderzoek naar immaterieel erfgoed en reflectie op immateriële erfgoedzorg zijn belangrijk om op een goede en verantwoorde manier invulling te geven aan de doelstellingen van de UNESCO-conventie. Het is nu zaak om dit onderzoek praktisch handen en voeten te geven en bijvoorbeeld te vertalen in concrete onderzoeksprojecten of in een concrete onderzoeksagenda, ingevuld samen met de onderzoeksinstituten, hogescholen en universiteiten. Elk type onderzoek kent zijn eigen specialisten en relevante onderzoeksinstellingen. Onderzoek naar de historische dynamiek van tradities kan het best gebeuren in samenspraak met de historische opleidingen in Nederland die al ervaring hebben met onderzoek naar de cultuur van het dagelijks leven, waarbij het vanuit de onderzoeksagenda van immaterieel erfgoed belangrijk is dat ook de link naar de UNESCO-conventie wordt gelegd, de vraag naar de dynamiek

38 Vanuit immaterieel erfgoedperspectief is veeleer het omgekeerde het geval: materieel erfgoed is in zekere zin altijd een uitingsvorm van immaterieel erfgoed.

maar ook naar de relevante stakeholders. Iets dergelijks geldt ook voor het onderzoek naar 'cultural transmission', waar het belangrijk is dat de link wordt gelegd naar de specifieke vragen en problemen van het doorgeven van immaterieel erfgoed. Niet over het doorgeven van iets van vroeger, maar naar de vraag hoe je tradities een plaats kunt geven in het dagelijks leven hier en nu, in een veranderende samenleving. Het is een onderwerp waarover met name antropologen iets te zeggen hebben.

Erfgoed als onderdeel van een proces van waarderen is een thema dat nu al intensief bestudeerd wordt vanuit het specialisme van de erfgoedstudies. Immaterieel erfgoed stelt echter voor specifieke vragen, omdat het om *levend* erfgoed gaat. We hebben gezien hoe volgens sommigen de immaterieel erfgoedconventie heeft geleid tot een *conceptual shift*, een nieuwe wijze om naar erfgoed te kijken, inclusief de meer belangrijke rol van de erfgoeddragers en de geheel nieuwe vragen met betrekking tot bescherming en safeguarding en het dilemma van musealisering. Wat dat betreft is immaterieel erfgoed een nieuw en spannend onderzoeksveld, en dan hebben we het nog niet eens over de praktische vragen en dilemma's die de UNESCO-conventie in meer organisatorische zin oproept, de kwestie van het erfgoedregime. Het zijn spannende onderwerpen die in samenspraak met de verschillende vakgroepen erfgoedstudies zouden moeten worden vertaald in concrete onderzoeksprojecten en waarvoor het interessant zou zijn als ook Nederlandse onderzoekers aansluiting zouden kunnen vinden bij onderzoek dat internationaal al naar immaterieel erfgoed wordt verricht. Het hoeft niet alleen te gaan over grotere of kleinere onderzoeksprojecten van wetenschappers zelf. Ook het onderzoek van studenten, neergelegd in scripties en in concrete stageprojecten, kan nuttig zijn om te ontsluiten op de immaterieel erfgoed site van VIE. Als kennisinstituut voor immaterieel erfgoed neemt het VIE graag het voortouw in het ontwikkelen van een samenhangende onderzoeksagenda.